

[...] qualquer português, mesmo que seja nascido em terra de mouros, pode entrar em Santiago e, se for bom e verdadeiro o seu sentir, pode proclamar Eu sou galego! Como Rodrigues Lapa fez; como Kennedy fez junto ao Muro: Ich bin ein Berliner!; mas, de preferência, sem os instintos hegemónicos que animaram tanto um como outro (p. 22).¹⁰

Curiosamente os autores dos capítulos de *Manual of Galician Linguistics* não deixaram de ser sensíveis a este desiderato.

Em jeito de conclusão, felicito academicamente os editores da obra e os autores dos vários capítulos da mesma, não só pelo rigoroso trabalho académico apresentado, mas pelo visível entusiasmo de defesa da língua galega que transmetem e sem nunca perderem de vista a objetividade e a imparcialidade teórica e metodològica que um trabalho desta natureza implica.

Paulo OSÓRIO
Universidade Aberta (Portugal)

SUÁREZ GARCÍA, Raquel (2023): *Vocabulario completo de un texto morisco tardío. Una contribución a la lexicografía española*. Oviedo: Universidad de Oviedo, 508 p.

Aquest volum és el que fa disset dins una col·lecció (la CLEAM) íntegrament dedicada a la lloable tasca de recuperar, mitjançant edicions i estudis, el llegat literari «aljamiado-morisc». Constitueix el repertori complet de les paraules contingudes en el *Compendi islàmic* del morisc aragonès Mohanmad de Vera, redactat al començament del s. XVII i l'edició del qual l'autora mateixa va publicar l'any 2016 com a volum quinzè d'aquesta mateixa sèrie. La introducció del *Vocabulario* recull algunes consideracions metodològiques en relació amb la lexicografia i dona compte d'una fase d'autonomització dels estudis lexicogràfics, que deixen així de ser concebuts exclusivament com a mers auxiliars de la tasca ecdòtica (p. 8-10). La intenció expressa de l'autora és, en aquest respecte, produir un catàleg íntegre de les formes lèxiques emprades en el text «que contribuya a formar una visión más ponderada de la lengua (y de los registros) en la que efectivamente escribían los moriscos» (p. 10).

Els criteris aplicats per a la confecció del vocabulari (explicitats en les pàgines 13-20) inclouen algunes decisions encertades que augmenten notablement el profit que es pot treure de la seva consulta. És el cas de la indicació sistemàtica de paral·lels en d'altres textos aljamiado-morisks (a més dels lexemes originals àrabs en el *Kitāb* d'Assamarqandī) i també de la incorporació de referències lexicogràfiques aragoneses, castellanes i catalanes en el cas dels lexemes menys comuns. Aquests dos elements fan d'aquesta obra molt més que un mer índex lèxic i l'assimilen a un veritable estudi del vocabulari (actiu o heretat) de Mohanmad de Vera. La realització d'aquest potencial es pot veure parcialment limitada, tanmateix, pel fet que les concordances preexistents que l'autora explota com a terme de comparació resten a hores d'ara totes tres inèdites (p. 18, nota 3), altrament que el *Glosario de voces aljamiado-morisks* (GVAM, publicat per Trea, 2016). D'altra banda, la disposició dels lemes dins el vocabulari (p. 21-495) és clara i fa de bon llegir —amb l'única nota una mica discordant (conseqüència tal vegada ineludible, i per tant no criticable, de la sistematicitat) d'uns pocs lemes que no vehiculen cap més informació que l'índex exhaustiu d'ocurrències (*a, al, de, el/la/los/las, él/*

10. Vide <https://www.clul.ulisboa.pt/files/ivo_castro/1996_Galegos_e_Mouros.pdf>.

ella/ellos/ellas, no, que, y) o detalls no sempre significatius de conjugació (*aver, azer, dar, dezir, ser*). El volum es tanca amb una àmplia bibliografia (p. 497-505) que comprèn, com era esperable, un bon nombre d'estudis particulars de lexicografia aragonesa i que s'ha explotat de manera intel·ligent, sense abusos, a l'hora d'aclarir algunes peculiaritats lèxiques (per exemple, s. v. *bergin(es)* i *çeñar*). Cal remarcar que els errors formals són mínims en esguard del volum i de la diversitat d'origen de les dades aplegades (l'entrada del *DCVB* esmentada s. v. *creçer* és, evidentment, *créixer*, no pas **creixer*; i en ocasions l'annexió nominal àrab ha estat mal reproduïda, s. v. *conpaña, rincones, tinas de alhabel*).

Qui s'interessa per qüestions lèxiques iberoromàniques pot extreure molt d'aquest repertori, essent aquest benefici sovint mèrit de l'autora i de la seva metòdica interpretació de les dades. Respecte del *Glosario de voces aljamiado-moriscas*, s. v. *abezindarse* 'buscar protecció, pedir auxilio', se suggereix una associació semàntica amb $\sqrt{gwr}$ més aviat que no pas amb *sakana*, i s. v. *muir* 'ordeñar' s'atesta aquest verb que el *GVAM* registrava només amb el significat de 'mugir' (es tracta, en realitat, de dos lexemes aparentment homòfons, no pas d'un únic verb polisèmic). Es corregeix també la interpretació tradicional de *orugado*, que designava un arrop condimentat amb eruga (*ruca*, aragonès i castellà *oruga*) i que reproduïx formalment i semàntica l'àrab *muğarğar*. Així mateix, s. v. *perro* s'explica l'enigmàtica ocurrència, en dos passatges diferents, del plural *perros* amb el significat de 'ganxos': no és sinó una mala lectura del mot àrab *kalālīb* (aquest sí, 'ganxos') com si fos un plural de *kalb* 'gos'.

En d'altres ocasions és el material mateix que contribueix a la documentació, sobretot amb variants de mots ja coneguts amb d'altres formes: vegeu *çamarjuda* (en contrast amb les etimològiques en *azabar-*), *estahorarse* (contra *destahorarse*, derivats ambdós del ben atestat tecnicisme islàmic *tahor* 'pur') o *mahizar* 'lavar o mojar fregando, restringendo' (alternativa a *maçhar* i *almaḥisar*, totes formes metatètiques de l'àrab *masaḥa*). Com a observació incidental, en (*açalá de*) *açobfe* (< *aşşubḥ*), és segur que tenim una «reposició de una -f- ultra-correcta»? No podria ser un cas trivial de correspondència àrab -ḥ-: romànic -f-? De fet, sense entrar ací a abordar l'anàlisi lingüística d'aquest material, la llengua de Mohanmad de Vera (en la mesura que pugui ser un reflex, ni que sigui parcial, del seu context immediat) sembla revelar un nivell d'adaptació més elevat dels arabismes (la qual cosa seria comprensible en un text compilat en la fase epigonal de la producció morisca). Això suggereixen acomodacions com ara *çájeda* i *açajedar* (trisil·làbics, amb resolució epentètica del nexa -ğd- preservat en d'altres textos amb les formes *asağda* i *asağdar*), *almagre* (amb pèrdua de -b final), *habdar* (contra l'etimològic *hafezar*), *xafri*, *zianes* i d'altres similars. En l'extrem oposat de l'assimilació, l'autora subratlla, amb raó, l'ús excepcional dels tres plurals etimològics determinats *alançar*, *alhagüerina* i *almuçaherina*, plenament integrats en els textos però lingüísticament marcats per la seva incompatibilitat amb l'article romànic (és tracta, al capdavant, de «tecnicismes» marginals relegats a un esporàdic ús llibresc).

Un aspecte en què la tasca hermenèutica duta a terme per l'autora destaca particularment és la detecció de calcs semàntics araboromànics, propis d'una literatura de traducció. Així, *eredar* amb el significat de 'causar, provocar' reflecteix l'àrab *awraṭa*, que és la forma causativa-factitiva de *wariṭa* 'heretar', i *levantar* és empeltat d'accepcions de $\sqrt{qwm}$ (corregim així el «q-y-m» del text); vegeu més casos s. v. *rapante* (en «relámpago rapante»), *rincones* (amb significat religiós, on *rincón* no només imita l'àrab *rukn* sinó que n'és un manlleu patrimonial) i *ufana* 'hipocresia, falsia' (amb els seus derivats *ufanoso* i *ufanarse*, amb matisos

d'algunes de les formes derivades del verb àrab $\sqrt{r\dot{z}y}$ 'veure'). És probable que encara n'hi hagi més, com ara la influència de l'àrab *nabāt* ('planta' i també 'naixement/creixement, naixença/creixença', aplicat específicament als vegetals i, de manera secundària, a excrescències patològiques) en un ús de *naçença* («enfermoséase la tierra con flores y naçenças de muchas maneras», s. v. *naçença*) que no té equivalent (malgrat la insinuació de l'autora) en l'aragonès i castellà *nacencia*. En canvi, que *desalida* 'alivio, consuelo, solaz' sigui «[s]in duda» un calc de l'arrel àrab $\sqrt{fr\dot{g}}$ no és, potser, tan indubtable, atès el paral·lel *deseixida* (aragonès i català) que l'autora mateixa recull i que pot expressar accepcions afins. Un tipus particular de calc és el de la col·locació «braman y reçhiflan» (s. v. *reçhiflar*), motivada per l'original àrab «*azzafīru waššahīq*» i en la qual, a més a més, *rechiñar* sembla haver estat enriquit amb la semàntica del verb aragonès *rechilar*.

També hi trobarà dades interessants qui s'hi atansi des d'una perspectiva més estrictament romànica: s. v. *cluxir*, *deslenadores*, *dixmas* 'habladuría, rumor, chisme' (i *dixmar*, *dixmero*), *embolumador* (amb un vocalisme -o- que l'acosta al català), *molmurar*, *quareinta*, *rebicar/rebilar*, *tramilla*. Fins i tot toparà amb algun testimoni inestimable de mots insuficientment documentats, com ara *corita* («porque, si conçibiére, será la criatura escasa, corita»), per al qual l'autora proposa dubitativament un significat, 'raqúitico, enclenque' (es tractaria, així doncs, d'una variació sinonímica, potser especificadora, del mot precedent «escasa»), que no està atestat entre les diverses accepcions semàntiques d'aquesta paraula.

Heus ací, doncs, una interessant nova contribució —i podem esperar que sigui seguida de moltes altres— al nostre coneixement de les llengües d'aquelles comunitats que la intolerància va condemnar a l'extinció.

Theo LOINAZ
Universitat de Barcelona

SUNYER, Magí (ed.) (2024): *La balada. Dels trobadors al romanticisme, del folklore a la postmodernitat*. Kassel: Edition Reichenberger, 274 p.

El volum *La balada. Dels trobadors al romanticisme, del folklore a la postmodernitat*, editat per Magí Sunyer, reuneix una selecció de treballs dedicats a l'estudi de la balada com a gènere literari, musical i cultural, des de l'època medieval fins a la postmodernitat. L'obra s'inscriu dins una línia de recerca impulsada pel Grup de Recerca Identitats en la Literatura Catalana (GRILC) de la Universitat Rovira i Virgili, amb resultats plasmats en publicacions col·lectives sobre la llegenda i el mite en la literatura. Amb aquesta nova entrega, el GRILC es proposa explorar el significat i l'evolució del terme balada des d'una perspectiva transversal i comparatista, tot posant èmfasi en la seva polisèmia i les tensions que se'n deriven.

Es parteix d'una constatació crítica: el terme *balada* ha estat aplicat històricament a formes artístiques molt diverses —de la poesia trobadoresca a la cançó popular, de la *Kunstballade* romàntica a les adaptacions musicals i visuals contemporànies—, amb una diversitat de significats que sovint ha generat confusió terminològica. Davant aquesta complexitat, l'obra no pretén fixar una definició canònica, sinó més aviat explorar els múltiples sentits i usos del terme a través de l'estudi de casos concrets, amb una clara vocació interdisciplinària. El llibre revisa la relació entre tradició i modernitat, oralitat i escriptura, així com els usos de la balada al llarg dels segles.